

**О. М. БРОНЕВИЦЬКА. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ НОРМИ
МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ ПЕРІОДУ КИЇВСЬКОЇ РУСІ**

Проаналізовано міжнародно-правові договори періоду Київської Русі. Виявлено закономірності впливу внутрішньодержавних кримінально-правових приписів на зміст норм міжнародних договорів кримінально-правового характеру.

Ключові слова: міжнародний договір, злочин, Руська Правда.

Анализируются международно-правовые договора в период Киевской Руси. Выделены особенности влияния внутреннегосударственных уголовно-правовых предписаний на содержание норм международных договоров уголовно-правового характера.

Ключевые слова: международный договор, преступление, Русская Правда.

International-legal treaties of Kyiv Rys are being analyzed. Peculiarities of influence of interstate criminal-legal norms on the substance of norms of the international treaties of criminal-legal character are distinguished.

Key terms: international treaty, crime, Ruska Pravda.

Проблема злочинності, зокрема, боротьба з нею, зобов'язувала держави об'єднувати свої зусилля та надавати одна одній правову допомогу ще з давніх-давен. На сьогодні відомі численні пам'ятки історії, що підтверджують існування міжнародного співробітництва між державами у цій галузі. Більшість авторів схиляється до думки, що міжнародне співробітництво до XIV ст. оформлялося переважно двосторонніми договорами. Загальні міжнародні договори з'явилися лише в другій половині XIX ст. Багатосторонні договори, які існували до XIX ст., були лише зовнішньою формою, яка об'єднувала декілька двосторонніх договорів¹. Ми маємо на меті проаналізувати міжнародні договори Київської Русі, тексти яких дійшли до наших днів, та норми внутрішнього кримінального законодавства і вяснити, чи впливали міжнародно-правові акти на зміст внутрішньодержавного кримінального законодавства, або ж навпаки, при укладенні міжнародно-правових актів за основу були взяті існуючі внутрішньодержавні кримінально-правові норми. Таким чином, на основі історичного досвіду ми зможемо проаналізувати розвиток міжнародного кримінального законодавства.

Серед сучасних монографічних досліджень у цій сфері привертають увагу монографії вітчизняних науковців, таких як Г. Буткевича та Н. Ульянової, а також російських – Р.Хачатурова, Ф. Кожевнікова та інших, де проаналізовано більшість міжнародно-правових актів та актів внутрішнього законодавства Київської Русі. Проте в працях зазначених авторів відсутня оцінка відповідності норм кримінального законодавства Київської Русі положенням цих міжнародно-правових актів.

Існує декілька теорій про походження права на Русі². Вплив візантійського, скандинавського, німецького, римського права й інших правових систем оцінюється по-різному, тільки аналіз давньоруських джерел примиряє ці позиції. Слід зазначити, що Київська Русь не існувала автономно від інших держав і народів. Вона була багатонаціональна і оточена іншими країнами. Підкоряючи собі інші території чи піддаючись агресії, вона сприймала і звичаї інших народів, які ставали законами, і вводила у свою правову систему закони (або їхні окремі елементи) чужих країн у результаті співробітництва з ними. Але й законодавство

Внутрішньо-державний правовий акт	Стаття	Форма приспису	Міжнародно-правовий акт	Стаття	Форма приспису
Суд Ярослава Володимерича (Руська Правда)	Ст. 1	Аще убьет муж мужа, то мьстити брату брата, либо отцу, ли сыну, либо брату чадо, ли братною сынови...	Договір Ігоря з греками (944 р.)	Ст. 13	Аще убьет Хрестьянин Русина или Русин Хрестьянина да держим будет створивый убивство от ближнего убьенаго...
Руська Правда (Академічний список)	Ст. 4-3	Аще утнет мечем, а не вином его, либо рукоятью, то 12 гривне за обиду. Аще ли кто кого ударит батогом, либо жердью, либо пястью, или чашей, или рогом, или тылеснию, то 12 гривне...	Договір Олега з греками (911 р.)	Ст. 5	Аще ли ударит мечем или бет либо сосудом, зо то ударение или бьение да вдасть литр 5 сребра по закону Рускому.
Руська Правда (Академічний список)	Ст. 35, 37, 39, 40, 21, 38	Аще украдет ... (лодью, чуже пес, ястреб, сокол, сено, овцу). Аже убьют огнищанина у клети, или у коня, или у говяда, или у коровы татьбы, то убиты в пса место. А то же покои и тивунцу. Аще убьют татя на своем дворе, либо у клети, или у хлеба, то тои убит; аще ли до света держать, то вести его на княж двор; а же ли убьют, а люди будут видели связан, то платити в немь	Договір Олега з греками 911 р.	Ст. 6	Аще украдет Русин что либо у Хрестиана или паки Хрестиян у Русина и ят будет в том часе татъ, егда татбу сотворить от погубившего что либо аще приготовиться татьбу, творли, и убьен, будетъ, да не взищеться смерть его ни от Хрестьян, ни от руси, но паче убо да возьмет свое, и же (будеть) погубил. Аще дасть руце свои украдени, да ят будетъ тем же, у негоже будетъ украдено, и связан будетъ (и) отдасть то, ежесме створити, и сотворить тричи
Руська Правда (за Троїцьким списком). Суд Ярославль Володимерича.	Ст. 54	Аще которыи купец шед кде либо с чюжими кунами, истопиться, люборать возьмет, ли очнь, то не насилити ему, ни продати его...	Договір Ігоря з греками (944 р.)	Ст. 9	Аще обрящють Русь кубару Гречьскую вьвержену на коем либо месте, да не преобидеть ея; аще ли от нея возьметъ кто что, или человека поработить или убьеть да будетъ повинень закону Руску и Гречьску

Київської Русі було предметом запозичення іноземних держав. Завдяки впливу візантійської церкви, коли представники вищого духовенства на Русі були, як пра-

вило, греками, з плином часу в Древньоруській державі став проявлятися вплив візантійського права³.

Якщо проаналізувати міжнародні договори та внутрішньодержавні закони ранньофеодального періоду, то ці правові джерела мали стількі спільного, що навіть форми їх приписів часто були ідентичними. Це, зокрема, чітко видно, якщо порівняти договори Русі з Візантією та положеннями, що випливають з Руської правди (див табл.).

Вже в перших договорах Київської Русі закріплюється відповідальність за різноманітні способи і форми незаконного набуття чужого майна: «самовільне взяття майна», «насилницьке заволодіння чужим майном», «грабіжництво», «крадіжка», «викрадення майна з морського судна», «викрадення майна з річкового судна», «переховування чужого майна», «неповернення знайдених речей», «протиправне спадкування майна», «самовільне присвоєння чужої речі», «розбій», «замах на крадіжку», «грабіж» тощо. Паралельно ці ж способи і форми проти-правного набуття майна знайшли своє відображення і у внутрішньодержавному праві. Про самовільне отримання чи насильницьке заволодіння чужим майном йдеться в договорі Русі з Візантією 911 р., в договорі Ігоря з греками 944 р., в Руській Правді короткої редакції. Грабежу, крадіжці присвячені ст. 6 договору Ігоря з греками, ст. 6 договору Олега з греками, статті Руської правди (ст. 30, 33 тощо), відповідальності за викрадення майна з морського чи річкового судна присвячені ст. 8 договору Русі з Візантією 911 р., ст. 9 договору 944р., ст. 34 Руської правди та інші.

Характерно, що вже у ранньофеодальний період міжнародне і внутрішньодержавне право відрізняються чіткою системою санкцій за порушення права власності. Так, вже в договорі 911р. передбачається заміна для вбивці, котрий володіє майном, смертної кари частковою конфіскацією майна (ст. 4). Міжнародні акти Київської Русі передбачали за удар мечем чи побиття знатним 5 літрів срібла, в той же час коли з бідної людини вважалось правомірним навіть зняти «одяг, у якого ходить» (Договір Русі з Візантією 911 р.), де в ст. 5 закріплювалось це положення з відсилкою на «закон руський». А статті договору Русі з Візантією 911 р. не лише посилаються на «закон Руський», але в основному передбачають процедуру судочинства, яка існувала в Київській Русі.

В подальшому міжнародне право поступово перестає служити приватним інтересам, приділяючи все більше уваги публічно-правовій сфері відносин. Якщо спершу санкції норми міжнародних актів буквально відтворювали санкції внутрішньодержавного права, то згодом їм надавалось більш узагальнене оформлення. Наприклад, Руська Правда передбачала декілька статей про заборону нанесення тілесних ушкоджень з різними санкціями. А вже в міжнародних договорах ці види злочинів хоча і знаходять своє відображення, але вже у більш загальній формі. Зокрема, договір Новгороду з німцями 1195 р. вже об'єднує всі вказані статті, що передбачали настання кримінальної відповідальності за різні види тілесних ушкоджень, в одну міжнародно-правову норму, передбачаючи для них одну спільну санкцію – середню міру покарання: «...оже оударятъ моужа ороужем, любо колом, то 6 гривен за рану старье» (ст. 5).

Ряд відносин внутрішньодержавного значення взагалі випадають зі сфери міжнародно-правового регулювання, а в міжнародний договір, як правило, включалась норма, котра відсилала до внутрішньодержавного права. «Где кто учинил преступление» – записано в мирному Договорі Новгороду зі Шведами (1323 р.),

– «то там и отвечает по закону». Подібна відчилочна норма є в Договорі Новгород-да зі Шведами 1338 р. Тут слід вказати, що єдиною відсилочної практики спершу не існувало. В одних договорах відсилка стосувалась закону місця вчинення правопорушення. «Если будет (пойман) вор», – ст. III Договору Новгород-да з німецькими містами та Готландом (1270 р.), – «между Кетлингеом, то его должно везти в Альдаген, а там должно судить его по его пошине (закону); а если вор будет пойман между Альдагеном и Новым городом, то его должно судить в Новогороде по его пошине (закону)». В інших договорах відсилка стосувалась законодавства держави, родом з якої був правопорушник, незалежно від того, де було вчинено правопорушення. «...Ажо привезет нечистый товар, на нелюб будет», – закріплено в Договорі Риги та Полоцька (1330 р.), – «поехати ему назад, а свой князь тамо кознить его.»

Згодом активно розвивається процес відокремлення обидвох систем права. Внутрішньодержавне право не може нікому (крім своєї держави) диктувати умови у сфері міжнародних відносин, а міжнародне право все менше торкається питань внутрішньодержавного характеру. Більшість міжнародних договорів та угод відображалось на прийнятті у внутрішньодержавному праві різних актів, котрі гарантували їх виконання. Власне в середньовіччя норми міжнародного права стають рівнозначними внутрішньодержавним нормам.

Отже, у Київській Русі: 1) найбільш чітко і в завершеній формі проявилось багато властивостей феодального права; 2) міжнародне і внутрішньодержавне право суттєво відрізняються рівнем розвитку, а в деяких випадках і демократичністю; 3) право, зберігаючи свою самобутність, активно запозичувало більш вдалі правові форми інших регіонів (Візантії, Західної Європи тощо). Міжнародне і внутрішньодержавне право Київської Русі – це своєрідна суміш родоплеменних звичаїв, трансформованих рабовласницьких правових норм і норм права феодального типу. Постійна зміна кордонів Древньої Русі (злиття князівств, перехід їх під юрисдикцію іноземних держав) закономірно позначилася на законодавстві цих територій, оскільки відбувалося взаємопроникнення правових норм, одні з яких ставали внутрішніми, інші – міжнародними, а незатребовані – припиняли своє існування.

Таким чином, міжнародне право в кримінально-правовій сфері складалося в Київській Русі на основі внутрішнього законодавства. Перетворення внутрішнього кримінального права в міжнародне відбувалося природним шляхом і згодом міжнародне право стало національним законом Київської Русі. Історичний досвід Київської Русі у сфері укладення міжнародних договорів кримінально-правового характеру ілюструє початковий етап співробітництва між державами, характерною ознакою якого є недосконалість міжнародно-правових норм, більшість з яких були перенесені з внутрішньодержавних актів у міжнародні.

1. Ульянова Н.Н. Общие многосторонние договоры в современных международных отношениях (некоторые вопросы теории). – К.: Наук. думка, 1981. – С. 11; Узунова О.В. Историко-правовой нарис становления проблемы возникновения международно-правовых актов // Запорізькі правові читання: матеріали щорічної Міжнар. наук.-практ. конференції, м. Запоріжжя, 17-18 травня 2007 р. / За заг. ред. С.М. Тимченка і Т.О. Коломоєць. – Запоріжжя: ЗНУ, 2007. – С. 330. 2. Калачов Н.В. Предварительные юридические сведения для полного объяснения Русской Правды. – Вып. 1. – Изд. 2-е. – СПб., 1880. – С. 25, 44–55, 72–74; Карамзин Н.М. История государства Российского. – СПб., 1842. – Т. 1. – С. 144. 3. Радин И.М. История русского права: Периоды: Древний, Мос-

ковский и Императорский / Составлено по программе имп. С.-Петербургского Университета. – С.-Петербург, 1910. – С. 23.